

Josip Klemenc

BEG PRED SMRTJO NA SEMPETRSKIH SPOMENIKIH

Bogato, antično pokopališče v Šempetru v Savinjski dolini je zaradi svojih spomenikov in rekonstrukcije najvažnejše v prostoru med nekdanjo severno mejo rimskega imperija, Donavo in Akvilejo. Posebno je važno zaradi velikega števila spomenikov, ki so razmeroma dobro ohranjeni in ki jih je bilo mogoče v celoti rekonstruirati.¹ Postavili smo dve grobnici z baldahinom, ki sta tipični za šempetrsko grobišče, grobnico v obliki svetišča, več nagrobnih napisov in večje število manjših sarkofagov.² Od napisov je ostala neprebrana manjša marmorna, popolnoma izlizana plošča, dočim smo na malih sarkofagih iz peščenca vendar prečitali nekatera imena.³ Nagrobni napisi so posebno važni za epigrafiko in njen razvoj pri nas, saj je bilo pokopališče v porabi čez 200 let. Na najkasnejših spomenikih imamo že obliko vulgarne, provincialne latinščine.⁴ Nagrobni napisi so pa tudi važen vir za poznavanje zgodovine, etnografije, tedanje rimske uprave in materialne kulture.⁵

Kakšen je bil gospodarski položaj v posameznih razdobjih nam pa posebno jasno pokažejo rekonstruirane grobnice: bogate, razkošne pred markomanskim vdorom in razmeroma zelo skromne po njem.⁶ Mogoče se nam bo posrečilo rekonstruirati tudi najstarejšo, najlepšo in tudi največjo grobnico z baldahinom. Njeni ohranjeni deli so sorazmerno največji in tudi najbolj izdelani, samo niso še vsi izkopani.⁷ Grobnice

¹ Šempetrski spomeniki stoje rekonstruirani par korakov od mesta, kjer so bili izkopani njihovih deli. Jos. Klemenc, *Rimske izkopanine v Šempetru*. Ljubljana 1961, Načrt razmestitve.

² O sarkofagih iz peščenca glej o. c. str. 62, sl. 72—76. Klemenc, *Novi napis iz Šempetra v Savinjski dolini*, *Arheološki vestnik XIII—XIV*, Ljubljana 1963, str. 479 ss.

³ J. Klemenc, *Grobne skrinje za pepel pokojnikov iz Šempetra v Savinjski dolini*, *Arh. vestnik VII.*, Ljubljana 1956, str. 384 ss.

⁴ Idem, *Die Familie Prisciani und ihre Verwandten auf den Grabdenkmälern von St. Peter*, *Latomus XIIV*, Bruxelles 1960, str. 474 — opomba 1.

⁵ Epigrafski podatki morajo biti seveda v soglasju z drugimi viri. V primeru, da niso, pridemo do nerazumljivih rezultatov, kakor smo mi datirali pred rekonstrukcijo spomenik *Tutoriae* v sredino II. stol. Postavljen je pa bil na vsak način po Markomanskih vojnah, zelo verjetno v prčetku III. stol. Prejšnjo datacijo ima še tov. Šašel, *Šitula V.*, Lj., 1963, št. 373.

⁶ Primerjaj, Klemenc, *Rimske izkopanine v Šempetru*, Lj. 1961, slike št. 33, 34, 38, 39, 40 s slikami št. 42, 43, 45.

⁷ Klemenc, o. c., sl. 51—54. Izkopani grifon (sl. 60) na sprednji strani baldahina in rozete znotraj na njegovem oboku (sl. 58 in 59) so prave umetnine iz najstarejšega šempetrskega obdobja.

same so pa že močan izraz tedanje državne umetnosti, dočim so pa mnogoštevilni reliefi mitološke vsebine na njih dokaz helenistično-rimske umetniške koncepcije. Ta umetnost obdelava povsod poleg človeka s posebnim veseljem tudi živali. Razne scene iz živalskega življenja se nanašajo zelo pogosto na človekovo usodo, njegov beg pred smrtjo, potovanje v boljše življenje itd. Smrt, ki naj bi bila potovanje v boljše življenje, nam predstavlja v Šempetru relief Evrope na biku.⁸ Ta relief se nanaša na smrt mlade Kalendine, ki je upodobljena v reliefu med drugimi člani rodbine Enijcev. Njihov pepel je bil shranjen v grobni skrinji s prednjo steno Evrope na biku. S potovanjem na otok blaženih na spomenikih so odvzeli predstavi smrti njeno bridkost in grenkobo. Vendar se v antiki večkrat nanaša na grenko ločitev relief, ki predstavlja kako Had ugrabi Koro in jo vozi v podzemlje.⁹

Smrt ni bila nikdar zaželena pa si je vsakdo poskušal podaljšati življenje z begom pred njo. Tak beg so v antični plastiki največkrat upodabljali z begom preganjane živali, ki beži pred zasledovalcem in bi mu tudi ubežala, če je ne bi čakala v zasedi še druga, krvoločnejša zver.

Eden prvih spomenikov, ki so jih našli 13. januarja 1952 v Šempetru, ko so še kopali gramoz, je bila marmorna greda z dvema prizoroma, kako živali beže pred zasledovalci (inv št. 10). Ta preklada je ozek del prednje stene Prisciijanove grobnice, ki omejuje pod njo stoječe reliefne plošče s prizorom Ifigenije na Tauridi pred žrtvenikom in z Dioskurima na vsaki strani. Na gornji strani je imela preklada več vdolbin za železne kline, ki so jo spajali z napisno ploščo. Klini so bili zaliti s svincem. Greda je dolga 270 cm a visoka 28,5 cm in se končuje na zunanji strani z reliefom hipokampa, ki je pa že del stranske stene. Razmeroma dolga in nizka preklada je zelo pripravna za upodabljanje prizorov, ki segajo v širino. Gornji in dolnji rob je trikrat profiliran. Cela površina je razdeljena s tremi medaljoni na dvoje polj. V sredini je v štirikrat profiliranem medaljonu glava kuštravega silena z vinsko trto in grozrdjem v laseh. Napet obraz, širok nos in debele ustnice so značilni tudi za ostala dva medaljona na koncu preklade. Samo ta dva nista silena ampak meduzi, ki imata namesto grozrdja kače v laseh.

Na desni polovici preklade beži pred zasledujočim levom v silnem galopu konj z vibrajočo grivo in razmeroma kratkim repom. Mogoče bi konj še utegnil pobegniti zasledujoči zverini, če ga ne bi na koncu preklade čakal že drug, proti njemu obrnjen, razkoračen lev s široko odprtim gobcem, da bi ga požrl. Konjev beg je zaman.

Na levi polovici preklade pa vidimo dva zajca, kako bežita na vso moč pred zasledujočim psom, ki bo skoro zadnjega ulovil.

Omenjena lovska prizora iz živalskega sveta nam jasno pokažeta v prenesenem smislu, da je človekov beg pred smrtjo brezuspešen. Če-

⁸ J. Klemenc, Evropa iz Šempetra, Tkalčičev zbornik, Zagreb 1958, str. 17—22, 4 table.

⁹ Jos. Brunšmid, Nagrobni spomenik M. Valerija Sperata iz Viminacija, VHAD NS. I., Zagreb 1895/6, str. 1 ss.

prav človek misli, da ji je že ušel, ga čaka še bolj grozeče na drugem mestu.

Grobnica Priscianov¹⁰ je precej visoka (8,28 m) in ima kipe pokojnikov pod baldahinom in dvoje ločenih napisov. Kot podnožje baldahinu služi preklada (inv. št. 58) z napisom, ki omenja Justo, ženo oziroma mater Priscianov. Desno in levo od tega napisa sta upodobljeni dve v skoku zasledujoči zverini, ki zasledujeta živali, ki niso več upodobljene. Na vsak način je ta prizor bil sličen prej omenjenemu.

Zgodnejša, lepša a sicer nekoliko manjša (viš. 6,60 m) kakor grobnica Priscianov je grobnica rodbine Enijcev.¹¹ Reliefne portrete pokojnikov čuva pred padavinami dvokapna baldahinova streha (inv. št. 265), ki jo spredaj nosita dva stebra, zadaj pa stena s portreti Enijcev. Strop baldahina je izpolnjen s prekrasnimi peterokotniki in pasom hipokampov, ki se nadaljuje tudi na zunanji strani. Desna in leva navpična baldahinova stena pa predstavljata dva reliefa z živalmi, ki jih preganjata pes in lev.

Levo zunanje polje (dolž. 117 cm, viš. 40 cm) je izpolnjeno s prizorom, kako lev preganja konja. Ozadje tega prizora je izpolnjeno s štirimi dvo- ali trovejnatimi drevesi. Konj z dolgim repom in dvignjenima sprednjima nogama v zraku beži proti l. robu. Za njim drvi lev z nekoliko dvignjenima šapama, mogočno grivo na glavi in navzgor zavrtim repom. Zdi se, da bo lev vsak trenutek zgrabil bežečega konja.

Na zunanji desni strani baldahina je upodobljen prizor, kako pes goni srni podobno žival. Gozdna pokrajina je naznačena s troje dvoali trovejnatih dreves. Srna beži proti zunanjemu robu tako, da se z zadnjima nogama dotika tal, sprednji ima pa visoko v zraku. Jezik ji vsled napora visi iz gobca. Na glavi ima mali rog, rep pa je zelo kratek. Srno goni očitno lovski pes, saj nosi okrog vratu jermen. Pes zelo hiti in ima sprednji šapi skoro vodoravno, le z zadnjima se dotika tal. Ušesi ima položeni čisto ob glavi. Rep je precej dolg in vodoravno položen.

Med večjimi nagrobniki v Sloveniji ima sličen prizor tudi poznani Orfejev spomenik iz Ptuja.¹² Vmesno polje med reliefom z Orfejem, ki svira na liro in napisom predstavlja v levem vogalu gazelo, ki beži. V sredini napada medved bika, a na desni lev zasleduje divjega osla.

V cerkvi sv. Martina v Šmartnem na Pohorju je v južni cerkveni steni vzdana reliefna plošča s približno isto vsebino kot že omenjeni Orfejev spomenik v Ptuju. Pod sceno z Orfejem je precej ozek pas s prizorom, kako pes goni zajca, ki ga pa napade še en pes.¹³

Poleg omenjenega Orfejevega spomenika je iz Petovije še nagrobnik nekega Raviusa Restituta, ki je danes v muzeju v Mariboru. Polje med

¹⁰ Cele, rekonstruirane grobnice so upodobljene le v Klemenc, Rimske izkopanine v Sempetru; Grobnica Priscianov je sl. 11, grobnica Enijcev sl. 33 in 34, grobnica Sekundijanov sl. 42, 44, 45.

¹¹ Glej opombo 10.

¹² M. Abramčić, Poetovio (Sl.) str. 136 ss, sl. 97, Hoffüller-Saria, Antike Inschriften aus Jugoslawien, Zagreb, 1959, str. 175 ss, št. 389 z literaturo.

¹³ A. Abramčić, o. c. str. 138, sl. 98., Hoffüller-Saria, l. c.

napisom in timpanonom izpolnjuje prizor, kako goni pes srno na levo. Na desni strani se mirno pase govedo.¹⁴

Nagrobnik nekega Vibensusa iz Ptujске okolice (Gornje Lendave), ki je danes v muzeju v Budimpešti, ima nad napisom v polju sceno na levi, kako pes zaustavlja vepra, a desno, kako pes lovi zajca.¹⁵

Zelo mnogo reliefov, ki se nanašajo na beg pred smrtjo in na posmrtno življenje ima nagrobnik Valerija Sperata iz Viminacija (viš. 2 m, šir. 75 cm). Zgornjo tretjino spomenika zavzema relief, ki predstavlja, kako bog podzemlja Had vleče na voz Proserpino. Konje vodi Hermes, v ozadju je pa še Atena. Izpod tega prizora a nad napisom je mnogo ožji friz, ki ima na levi polovici prizor, kako lovec teče k živali, ki jo je podrl a na desni polovici vidimo, kako ogromen lev zasleduje bežečega jelena, ki ga bo gotovo dohitel. Spodnji del spomenika pod napisom pa predstavlja Evropo na biku, ki hiti na levo. Desno in levo od tega prizora pa stojita oba Dioskura s svojimi konji.¹⁶

Iz gornjega opisa vidimo, da nosi ta spomenik vse tri elemente antične smrti. Lovska prizora se nanašata na beg pred smrtjo. Rop Proserpine — bridka ločitev, ko mora zapustiti svojo mater Demetro. Evropa na biku potovanje na otok blaženih.

Figuralni lovski motivi bega pred smrtjo so najpogostejši ravno v dunavskih pokrajinah rimskega imperija. Schober jih našteje v Solvi 3, v Petoviju 3, v Savariji 5, v Scarabantiji 3, v Arraboni 2, v Vinkovcih 1, v Sirmiumu 1.

¹⁴ Hoffiller-Sania, o. c. str. 182, št 402.

¹⁵ A. Schober, Die römischen Grabsteine von Norikum und Pannonien, Wien 1923, str. 167, št. 234, sl. 121.

¹⁶ J. Brunšmid, VHAD, N. S. I. 1895/6, str. 1 ss.